

ГРУШЕВСЬКІАНА НА СТОРІНКАХ "УКРАЇНСЬКОГО ІСТОРИЧНОГО ЖУРНАЛУ" (1991-2010 рр.)

На історіографічній мапі України "Український історичний журнал" давно посів лідируючі позиції. Редакційна колегія видання, незважаючи на зміни її персонального складу, завжди намагається тримати руку на пульсі наукового пошуку, надаючи шпальта журналу для обговорення актуальних історичних тем. Ця проблема внеску часопису до розвитку багатьох галузей історичного знання вже неодноразово ставала предметом самостійного обговорення не лише у форматі статей, але й на дисертаційному та монографічному рівнях. Втім, розмаїття порушуваної на сторінках "УІЖ" проблематики вочевидь випереджує історіографічне осмислення його феномену. Тож у цій публікації ми хочемо звернути увагу на внесок авторів видання до розбудови грушевськознавчого сегменту українознавства. Адже в осмисленні постаті Михайла Грушевського та його доби "УІЖ" має поважні традиції, закладені ще в 1966 р. тогочасним головним редактором Федором Шевченко. Від здобуття Україною незалежності видання в діяльний спосіб спричинилося до реабілітації та повернення на Батьківщину Великого Українця, а окремий випуск "УІЖ" за ювілейний 1996 р. був спеціально присвячений грушевськознавчій тематиці. Ця активна праця над історіографічним осмисленням спадщини автора "Історії України-Руси" триває понад двадцятиліття, що підштовхує до підведення певних підсумків.

Грушевськознавчі публікації на сторінках "УІЖ" доцільно згрупувати в декілька тематичних блоків: 1) статті теоретико-методологічного плану, 2) студії біографічного характеру, присвячені вивченню окремих періодів життя та діяльності автора "Історії України-Руси"; 3) історіографічні праці, зосереджені на осмисленні наскрізних проблем творчої спадщини М. Грушевського, 4) рецензійно-інформаційні публікації.

Насамперед звернемося до аналізу теоретичних рефлексій над станом сучасного грушевськознавства. І хоча кількісно публікації з цієї проблематики не домінують серед грушевськознавчих студій на сторінках "УІЖ", втім вони є надзвичайно важливими для осмислення актуального стану та перспектив поступу молоді міждисциплінарної галузі. З нагоди 130-річчя від дня народження М. Грушевського один із піонерів вітчизняного грушевськознавства Руслан Пиріг запропонував своє бачення стану та перспектив грушевськознавчого пошуку¹. На широкому тлі становлення грушевськознавчої рефлексії протягом ХХ ст., дослідник виокремив напрямки, що першочергово потребують уваги дослідників. Серед них було названо видання епістолярію М. Грушевського, вивчення його теоретико-методологічних поглядів і громадсько-політичної діяльності, глибоке джерельне опрацювання найменш знаних періодів життєвого та творчого шляху, що врешті повинно уможливити написання ґрунтовної академічної наукової біографії Великого Українця. Відзначимо, що протягом п'ятнадцяти років, котрі минули від часу написання цієї статті, грушевськознавство значною мірою розвивається в руслі запропонованих Р. Пирогом ідей. Зауважимо, що згадана публікація викликала цікаву термінологічну дискусію у середовищі грушевськознавців. Так, із критикою вжитих Р. Пирогом понять "вітчизняні історики" і "вітчизняне грушевськознавство" виступив засновник цієї галузі Любомир Винар. На його переконання, більш коректними з наукового погляду є поняття "українські історики-грушевськознавці" та "українське грушевськознавство"².

До теоретичних проблем підготовки академічної біографії М. Грушевського Р. Пиріг вкотре звернувся десятиріччя пізніше. Відзначаючи швидкий поступ у кількісному та якісному зростанні грушевськознавчої літератури, дослідник окреслив найбільш перспективні з його погляду напрямки дослідницького пошуку. Так, до маловивчених грушевськознавчих проблем Р. Пирогом слушно було віднесено еміграційний та останній московський періоди, а також роки симбірсько-казанського заслання. Слід відзначити, що й до сьогодні ці проблеми є фактично "білими плямами" грушевськознавства, котрі відчутно гальмують створення панорамного життєпису М. Грушевського. До названих проблем Р. Пиріг додає також важливість вивчення духовного світу вченого, його

участі у масонському русі, детального вивчення обставин трагічної смерті історика тощо³. При цьому дослідник закликає сучасних грушевськознавців бути коректними при залученні постмодерних методологічних технік до аналізу особистості видатного вченого. Слушно також, на нашу думку, сучасним дослідником було вказано на спонтанність і несистемність грушевськознавчого пошуку в сучасній Україні, спричиненого відсутністю будь-якої координації діяльності дослідників постаті автора "Історії України-Руси". В цьому аспекті Р. Пиріг ініціював створення Державної комісії з вивчення спадщини Михайла Грушевського – авторитетного міжвідомчого консультативно-дорадчого і координаційного центру. Така комісія, на жаль, не створена й до сьогодні.

Реконструюючи малознані сторінки біографії М. Грушевського, автори "УІЖ" діяльно долучилися до обговорення галицького двадцятиліття життя вченого. Так, особливості видавничо-редакційної праці історика в "Літературно-науковому віснику" київської доби розглянув Ігор Ткаченко. На підставі комплексу документальних матеріалів, епістолярію та низки спогадів сучасний дослідник відтворив особливості взаємин головного редактора зі співробітниками редакції, лідерами національного руху на Наддніпрянщині, опонентами та критиками. І. Ткаченко твердить, що одним із важливих результатів організаційно-видавничої діяльності М. Грушевського в підросійській Україні було утворення інтелектуального осередку довкола "ЛНВ", що об'єднав плеяду молодих свідомих українських діячів (Ю. Тищенко (Сірого), М. Залізняка, М. Порша, М. Гехтера, А. Ніковського та ін.), котрі невдовзі прийняли активну участь у її діяльності 1917–1920 рр.⁴

Політичний світогляд М. Грушевського початку ХХ ст. крізь призму аналізу запропонованого ним конституційного проекту 1905 р. став об'єктом всебічного розгляду Томаса Приймака. В контексті реалій українського та загальноросійського суспільно-політичного життя того часу канадський учений дав зважену оцінку конституційним пропозиціям львівського професора, викладеним у статті "Конституційне питання і українство в Росії". На думку сучасного дослідника, висловлені М. Грушевським конституційні ініціативи були нереальними в умовах тогочасної російської дійсності. Будучи суголосними ідеалам українського федералізму ХІХ ст., сформульованим у працях М. Драгоманова,

вони виявилися неспроможні дати відповіді на питання, поставлені добою Визвольних змагань⁵.

Маловивченій проблемі організації М. Грушевським археографічної роботи у львівський період присвятив розлогу розвідку Ігор Гирич. Знаний грушевськознавець у першу чергу торкнувся низки організаційних проблем, що вирішувалися видатним істориком під час роботи в Науковому товаристві ім. Шевченка: проведення архівних експедицій, розробка практики копіювання, тематики археографічних пошуків, організація археографічної справи тощо. Проаналізувавши різноманітні джерела (офіційну документацію НТШ, збірки документів, розлогий епістолярій), І. Гирич дійшов висновку, що М. Грушевському вдавалося поєднувати особисті наукові зацікавлення своїх учнів та інтерес загальноархеографічної справи в цілому⁶. Це уможливило опрацювання та видання солідного обсягу перед тим незнаного джерельного матеріалу, що став підставою для створення модерної версії української історії.

В іншій своїй публікації на сторінках "УІЖ" І. Гирич висвітлив важливу тему взаємин М. Грушевського та І. Франка. На підставі ще не введених до наукового обігу щоденникових записок М. Грушевського 1904-1910 рр. дослідник намагається дати відповіді на ключові питання відносин між ученими: періодизувати їхні стосунки, з'ясувати причини потеплінь і охолоджень на різних етапах співпраці, розглянути діяльність М. Грушевського й І. Франка на тлі тогочасного суспільного життя, впливи його визначних представників на їхні взаємини (О. Барвінського, М. Драгоманова, О. Кониського та ін.). Автор доходить аргументованого висновку про суттєвий вплив М. Грушевського на І. Франка й навпаки, про обопільну зацікавленість у праці в тандемі в період між 1897 та 1906 рр. Підсумовуючи свої спостереження про генезу конфлікту між обома велетами української культури, І. Гирич приєднався до вже висловленої грушевськознавцями попередньої генерації думки, що саме хвороба І. Франка (1907-1916 рр.) справила вирішальний вплив на погіршення його стосунків не лише з М. Грушевським, але й з іншими тогочасними діячами українства⁷.

Взаємини М. Грушевського з представниками наукової еліти Російської імперії у довоєнний період крізь призму листування автора "Історії України-Руси" та Олексія Шахматова дослідив ро-

сійський дослідник В. Макаров. Опубліковане ним взаємне листування двох учених, що зберігається в Петербурзькому відділенні Архіву РАН та фонді Грушевських у ЦДІАЛ, містить багато цікавих фактів про співпрацю двох видатних учених-славістів на ниві популяризації української культури та науки⁸.

Малознаній історіографічній проблемі видання першого тому німецькомовної "Історії українського народу" М. Грушевського та дослідженню тих дискусій, що розгорілись у європейській історіографії після її виходу присвячена розвідка Віталія Тельвака. Виявлені численні критичні відзиви дозволили реконструювати особливості сприйняття концептуальних засад праці видатного вченого в українській, польській, чеській, румунській та німецькій історичній науці. Автор дійшов висновку, що висловлені на адресу М. Грушевського критичні зауваження як з боку його опонентів, так і прихильників, не тільки проявили певні спірні моменти його праць, але й привернули увагу європейських істориків до важливих проблем, котрі ще належало опрацювати дослідникам українського минулого. З іншого боку, твердить В. Тельвак, численні корективи та уточнення, що торкалися різних окремих питань, сприяли вивченню цих проблем як самим М. Грушевським, так і іншими дослідниками східноєвропейської історії⁹.

Доволі значний блок грушевськознавчих публікацій на сторінках "УІЖ" відведений осмисленню державотворчої праці М. Грушевського на чолі Центральної Ради. Тут спеціальною увагою охоплені практично всі аспекти злету політичної кар'єри видатного вченого. Так, початковий період формування та діяльності УЦР крізь призму еволюції її ідеологічних засад (значною мірою сформульованих у тогочасній публіцистиці М. Грушевського) розглянув Владислав Верстюк. Ретельно проаналізувавши численні історіографічні версії становлення цього громадсько-політичного інституту, дослідник, серед іншого, дійшов висновку про визначальну роль його голови у формуванні стратегічних ідейно-політичних гасел українського руху, реалізація яких сприяла перетворенню малознаної організації на помітного гравця на всеросійському політичному полі¹⁰.

Низку статей, присвячених діяльності М. Грушевського на чолі Центральної Ради, на сторінках "УІЖ" опублікував Валерій Солдатенко. Так, він одним із перших опрацював питання внеску

М. Грушевського в концепцію української революції. На підставі аналізу революційної публіцистики вченого та документів Центральної Ради, сучасний дослідник дійшов висновку, що справжнім ідеологом української революції, творцем її концепції став саме М. Грушевський. Адже власне його праці, твердить київський учений, містять найголовніші, найвагоміші елементи платформи українського національно-визвольного руху, національного державотворення, національного відродження в цілому¹¹. В. Солдатенко звернув увагу дослідників і на проблему українізації армії за часів Центральної Ради та відзначив внесок її голови у цей процес¹². Також В. Солдатенко вивчав законодавчу діяльність М. Грушевського, зокрема зосередився на внеску вченого у вироблення концепції універсалів Центральної Ради. На переконання дослідника, М. Грушевський завжди залишався прихильником федеративного об'єднання України та Росії, незважаючи навіть на агресію більшовицьких військ та проголошену в IV Універсалі незалежність¹³.

Проблемі внеску М. Грушевського в концептуалізацію ідеї соборності українських земель у період Центральної Ради декілька розвідок присвятив Іван Гошуляк. Проаналізувавши зміст універсалів Центральної Ради та публіцистичні виступи видатного вченого того часу, сучасний дослідник дійшов висновку, що доба Центральної Ради характеризується значними досягненнями щодо розвитку та втілення у життя української соборницької ідеї. А відроджена під керівництвом керманічів цієї інституції державність українського народу, втілена у формі УНР, відіграла важливу роль у консолідації й об'єднанні української нації, охоплювала більшу частину українських етнічних земель¹⁴. Проблемі соборності українських земель у спадщині М. Грушевського в контексті діяльності Центральної Ради по визначенню кордонів нової держави присвятила також спеціальне дослідження Олена Бойко¹⁵.

Багато уваги авторами "УІЖ" приділено революційній публіцистиці видатного діяча. Так, виступи історика в пресі 1917-1920 рр. під кутом зору соціального призначення – як фактора просвітницького впливу на збуджені революцією маси українства, засобу політичного діалогу й полеміки та як форми обґрунтування ідейно-теоретичних засад українського руху дослідив Валентин Северинок. Проаналізувавши головні теми виступів М. Грушевського,

сучасний дослідник наголосив, що публіцистика вченого доби Центральної Ради – це оригінальне джерело вивчення загальної концепції Української революції і яскравий приклад того, як тісно бувають сплетені у свідомості і житті окремої людини минушина, сучасність і майбуття цілого народу¹⁶. Революційній публіцистиці М. Грушевського в контексті проблем розбудови Української держави окрему розвідку також присвятили Олександр та Марія Копиленки¹⁷.

Останньому періоду існування Центральної Ради та осмисленню комплексу причин поразки її політики присвятили спеціальну увагу Р. Пиріг¹⁸ та І. Гошуляк¹⁹. Важливо, що названі вчені в своїх роздумах над цією складною темою відійшли як від попередньої традиції безоглядного звинувачення М. Грушевського у помилках першого українського парламенту, так і від тенденції глорифікації державотворчої праці вченого (що особливо помітно виявилася в перші роки української незалежності), пропонуючи натомість читачеві самому дійти висновків шляхом уважного прочитання різнопланових джерел і занурення в дух тієї епохи.

Еміграційна доба життя та діяльності М. Грушевського на сторінках "УІЖ" представлена двома змістовними розвідками. Володимир Потульницький одним із перших, використовуючи малознані матеріали київських архівів, зосередився на аналізі наукової праці видатного вченого в еміграційне п'ятиліття. У центр своєї уваги автор слушно поставив лекційну, науково-дослідну та видавничу діяльність М. Грушевського на форумі Українського соціологічного інституту, показавши ті численні труднощі фінансового, міжособистісного та психологічного характеру, що їх довелося долати голові закордонної делегації УПСР у розбудові українського наукового життя на еміграції²⁰. В. Потульницький торкнувся також аналізу головних проблем еміграційної публіцистики М. Грушевського, відзначивши обстоювання ним на сторінках еміграційної періодики ідей народності та федерації як важливих передумов для подальшого поступу українського народу. Практичним наслідком таких світоглядних переконань, на думку сучасного дослідника, стала рееміграція видатного вченого в 1924 р.

Своєрідним продовженням статті В. Потульницького стала розлога праця знаного українця і голови НТШ у Західній Європі Аркадія Жуковського, присвячена цілісному аналізу політичної

та публіцистичної спадщини М. Грушевського в 1919-1924 рр. Автор уперше запропонував періодизацію еміграційного періоду життя видатного вченого, що її й до сьогодні дотримуються його біографи. Узагальнивши праці попередників, присвячених цій малознаній сторінці життєпису М. Грушевського, дослідник висловлює власне цікаве й аргументоване бачення найбільш дискусійних моментів політичної праці вченого в Західній Європі. Еволюцію політичного світогляду бувшого голови Центральної Ради А. Жуковський слушно пов'язує з процесами, що відбувалися як у провідних західних столицях, так і в середовищі самої української еміграції, котра зазнавала дедалі більшої фрагментації. Надзвичайно докладним є також аналіз провідних тем публіцистичних виступів М. Грушевського в еміграційні роки. Дослідник і в цьому випадку змальовує широкий контекст ідеологічних суперечок серед українських вигнанців, звертає увагу читача на деякі факти інтелектуальної біографії видатного історика (передусім його народницькі симпатії), що робить більш зрозумілою мотивацію його відомих прорадянських висловлювань чи різкої оцінки колишніх однодумців. Завершуючи статтю, А. Жуковський слушно вказує на передчасність остаточних висновків, закликаючи українських учених продовжити осмислення цієї складної сторінки життєпису М. Грушевського²¹.

Чи не найбільше за останні роки було зроблено для реконструкції практично незнаній перед тим останньої сторінки творчої біографії М. Грушевського – радянського десятиріччя його життя. Публікації авторів "УІЖ" і тут здійснили справжній прорив. Так, на сторінках журналу протягом 1991 р. друкувалася фундаментальна розвідка Р. Пирога про радянську добу вченого, що згодом вийшла у книжковому форматі. В цих публікаціях дослідник уперше в історіографії комплексно реконструював мотиви та причини повернення М. Грушевського на Батьківщину. Віддавши данину поваги попереднім дослідникам цієї проблеми (передусім М. Стахіву та Ф. Шевченку), Р. Пиріг на підставі різноманітних джерел офіційного та приватного походження відтворив процес поступового визрівання в свідомості видатного історика планів повернення в радянську Україну. Деконструюючи міфи, укорінені в грушевськознавстві, дослідник майстерно показує те, як на перетині дії численних чинників – складної ситуації в українському

емігрантському середовищі, заходів більшовицького керівництва по розколу українських політичних сил на вигнанні та багатьох особистих проблем М. Грушевського психологічного та матеріального характеру, у нього виникло та зміцніло переконання повернутися на Батьківщину, щоби ціною упокорення власних політичних амбіцій отримати можливість продовжити справу всього життя²². Р. Пиріг висловлює своє аргументоване – засноване на критичному аналізі невідомих перед тим численних джерел – бачення ключових моментів радянської доби вченого. В цілковито новому світлі постають емоційно обговорювані в українській історіографії ХХ ст. факти науково-організаційної праці М. Грушевського в історичних установах ВУАН, його непрості взаємини з республіканським та союзним керівництвом, протистояння всередині Академії, наростання репресій стосовно самого вченого та очолюваних ним установ тощо. Новим же словом у розробці піднятої проблеми слід вважати, наприклад, реконструйовані події арешту та слідства над М. Грушевським, московського заслання вченого чи обставини його трагічної загибелі.

Спробу детальної реконструкції першого року життя та діяльності М. Грушевського в радянській Україні здійснив Олександр Рубльов. Аналізуючи численні опубліковані та архівні матеріали, звертаючись до історіографічної традиції вивчення цієї проблеми, дослідник відтворив складний у психологічному плані процес адаптації М. Грушевського до радянських реалій. Учений показав енергійні намагання новообраного академіка реалізувати свої науково-організаційні плани та налагодити взаємини як у науковому середовищі Наддніпрянщини, так і нав'язати контакти з радянськими функціонерами²³. На жаль, аналізована стаття так і залишилася незакінченою.

Багато уваги на сторінках "УІЖ" відведено науково-організаційній діяльності М. Грушевського в радянській Україні. В центрі уваги дослідників слушно перебувають історичні установи ВУАН, котрі вчений очолював протягом декількох років. Роль М. Грушевського у становленні системи регіонально-історичних досліджень в Україні висвітлила Ярослава Верменич. Дослідниця з'ясувала, що концепція "історичного районознавства", котра почала у 20-ті роки втілюватися в життя завдяки зусиллям М. Грушевського, внаслідок сталінських репресій так і залишилася нереалізованою²⁴.

На вказану Я. Верменич необхідність вивчення діяльності створених М.Грушевським "порайонних досліджень" змістовною розвідкою відгукнулася Галина Вербиленко. Аналізуючи діяльність Комісії порайонного дослідження історії України, авторка твердить, що вона проводилася в трьох напрямках: науково-дослідному, екскурсійному (експедиційному) і видавничому. Незважаючи на інтенсивність розпочатої роботи та увагу, котру сам голова Комісії приділяв її функціонуванню, дослідниця доходить висновку, що внаслідок розгрому історичних установ ВУАН вивчення історії України в "горизонтальному вимірі" зупинилося майже на чотири десятиріччя²⁵.

Деякі публікації на сторінках "УІЖ" присвячені феномену київської історичної школи М.Грушевського. Так, в аналітично-документальній розвідці відомий дослідник сталінського терору в Україні Сергій Білокінь навів незнані документи, що уможливають реконструкцію практично невідомих перед тим творчих біографій наддніпрянських учнів автора "Історії України-Руси" та розкривають механізм нищення школи²⁶.

Докладній реконструкції біографій двох київських учнів М. Грушевського – вихідців з Галичини Василя Костащука та Остапа Павлика – в контексті діяльності Комісії Західної України присвятив розлогу розвідку О. Рубльов. Відтворюючи кризь призму життєпису названих учених становлення київського "галичанознавства" 1920-х років, вчений дійшов слушного висновку, що з огляду на еволюцію радянського режиму в бік диктатури цей науковий напрямок був приречений на невдачу й забуття²⁷.

Проблемі історіографічного осмислення життєвого та творчого шляху М. Грушевського в контексті широкого відзначення його шістдесятилітнього ювілею в 1926 р. присвятив розвідку В. Тельвак. Зібраний різноманітний історіографічний матеріал дозволив дійти висновку, що ювілейні святкування стали потужним поштовхом для осмислення феномену Михайла Грушевського в усіх аспектах прояву його багатогранного таланту. Попри традицію ювілейного славослів'я і велемовності, постає видатного вченого, фундаментальність його внеску в модернізацію багатьох напрямків українства, врешті, суперечливість самої особистості діяча прикули загальну увагу до його іменинної дати, виявивши надзвичайно широкий спектр оцінок. В останніх знайшло своє

відображення не лише ставлення сучасників до самого М. Грушевського, а й відбилися тогочасні хитросплетіння українського інтелектуального та суспільно-політичного життя, що позначилися на специфіці грушевськознавчої рефлексії²⁸.

Декілька статей, присвячених складній проблемі взаємин видатного вченого з каральними органами радянської держави, на шпальтах "УІЖ" опублікував знаний дослідник цієї теми Юрій Шаповал. Докладно вивчивши справу-формуляр М. Грушевського з архіву СБУ, а також інші таємні документи ДПУ-НКВС, дослідник надзвичайно детально відтворив процес наростання зацікавлення постаттю голови Центральної Ради з боку агентів каральних органів буквально з перших днів його приїзду з еміграції. Саме з цих та багатьох інших праць Ю. Шаповала ми уперше дізналися, що очільники радянської держави ні на хвилину не вірили у щирість намірів М. Грушевського ціною зречення власних політичних амбіцій працювати на науковій ниві в радянській державі, натомість оточили академіка щільною агентурною мережею, що своїми свідченнями стрімко наближала сумний епілог його долі²⁹.

Ю. Шаповал розкрив також невідомі обставини останніх років життя М. Грушевського, проведених у московському засланні. Спираючись на засекречені раніше документи й матеріали, передусім історію хвороби вченого, дослідник акцентує на тих аспектах, які раніше перебували поза увагою грушевськознавців і висловлює свою версію обставин смерті визначного діяча. Буквально по днях реконструювавши перебіг хвороби М. Грушевського та змалювавши резонанс, викликаний його смертю, Ю. Шаповал вказує на численні запитання, відповіді на які до цього часу так і не вдалося отримати³⁰. Передусім, це проблема фахового рівня проведених оперативних втручань та можливого впливу з боку спецслужб на процес лікування. Тому не знаками оклику, а саме запитаннями завершує свою розвідку сучасний дослідник.

Цікаву проблему сімейності в українській історичній науці 1920-х років на прикладі родини Грушевських дослідив Ігор Верба. Розглянувши численні та різнопланові історіографічні джерела, дослідник відзначив, що патріарх родини свідомо проводив сімейну політику в галузі історичних студій, керуючись у цьому насамперед науковими інтересами. Це родинне згуртування, твердить І. Верба, потрібне було М. Грушевському для від-

стоювання інтересів вільної української історичної науки, її захисту від галопуючої комунізації. Втім, внаслідок розгортання репресій в радянській Україні, сімейна політика видатного вченого була фактично приречена, а більша частина його оточення репресована і знищена³¹.

Деякі грушевськознавчі публікації на сторінках "УІЖ" відведені осмисленню наскрізних проблем життя та діяльності М. Грушевського. Рецепції постаті Івана Мазепи в історіографічному дискурсі автора "Історії України-Руси" присвятив свою розвідку А. Жуковський, цілком слушно пов'язавши ставлення видатного вченого до І. Мазепи з еволюцією його історіографічних та суспільно-політичних переконань³². Особливості прочитання М. Грушевським науково-публіцистичних і полемічних праць М. Костомарова розкрили Юрій Пінчук та Людмила Гриневиц³³. Історико-економічну проблематику на сторінках "Історії України-Руси" дослідив Степан Заброварний³⁴. Чинники впливу, механізм та перебіг трансформації образу М. Грушевського як історика, громадського й політичного діяча в масовій свідомості українського суспільства за роки незалежності з'ясував Віталій Масненко³⁵. Образ М. Грушевського у польській історичній думці ХХ ст. дослідив В. Тельвак³⁶. Присутність мови фізики кінця ХІХ – початку ХХ ст. у текстах видатного вченого простежив Володимир Ващенко³⁷. Надзвичайно цінну інформацію щодо кіно-і фотоматеріалів про М. Грушевського, котрі відклалися в Центральному державному архіві кінофотофонодокументів України, збрала Людмила Маркітан³⁸.

Відзначимо, що редакція "УІЖ" долучилася і до популяризації творчої спадщини М. Грушевського. Так, низка малодоступних сучасникам праць вченого була передрукована на сторінках видання з відповідними коментарями, що пояснювали особливості історіографічного дискурсу історика та окреслювали обставини появи його текстів³⁹.

Від перших років незалежності "УІЖ" був також форумом, на якому обговорювалися найбільш значущі новинки грушевськознавчої книжкової продукції. Так, докладне критичне обговорення на шпальтах часопису здобули важливі для поступу сучасного грушевськознавства праці Л. Винара⁴⁰, В. Пристайка та Ю. Шаповала⁴¹, О. Юркової⁴², В. Гориня⁴³, Ю. Шаповала та І. Верби⁴⁴, В. Тельвака⁴⁵ та ін.

Багато цікавої грушевськознавчої інформації знаходиться в рубриках "Хроніка та інформація" та "Хроніка наукового життя". Особливо докладно на сторінках "УІЖ" висвітлено конференційний рух у ювілейні для грушевськознавства роки – 1991-й (125-ліття від дня народження), 1994-й (100-ліття приїзду М. Грушевського до Галичини), 1996-й (130-ліття від дня народження), 2006-й (140-ліття від дня народження) тощо⁴⁶. Ці інформаційні матеріали становитимуть, поза сумнівом, цінну інформацію для дослідників українського історіографічного процесу кінця ХХ – початку ХХІ ст.

Підводячи підсумки нашому дослідженню, насамперед звернемо увагу на проблемну та жанрову розмаїтість грушевськознавчого матеріалу на сторінках "УІЖ" за роки української незалежності. Проаналізовані публікації становлять важливі елементи мозаїки, з яких складається новочасне полотно біографії М. Грушевського, позбавленої оціночних крайнощів попередньої історіографічної доби. Насиченість грушевськознавчої тематики на шпальтах "УІЖ" дозволяє кваліфікувати журнал як авторитетну трибуну грушевськознавства, що поряд з "Українським істориком" виконує важливу місію переосмислення феномену Великого Українця.

¹ Пиріг Р.Я. Грушевськознавство: стан та перспективи розвитку // УІЖ. – 1996. – №5. – С. 71-83.

² Винар Л. Вступ до науки грушевськознавство // Український історик. – 1996. – № 1-4. – С. 19-20.

³ Пиріг Р.Я. Проблеми підготовки наукової біографії М. Грушевського // УІЖ. – 2005. – №4. – С. 178-190.

⁴ Ткаченко І.В. Редакційна політика М.Грушевського в «Літературно-науковому вістнику» (1907–1914 рр.) // УІЖ. – 2010. – № 5. – С. 90-103.

⁵ Приймак Т. Конституційний проект М.Грушевського з 1905 р. // УІЖ. – 1991. – № 1. – С. 127-136.

⁶ Гирич І.Б. Організація М.С.Грушевським археографічної роботи у львівській період життя й діяльності (1894-1914 рр.) // УІЖ. – 1997. – № 1. – С. 72-86.

⁷ Гирич І.Б. М. Грушевський і І. Франко: до історії взаємин // Український історичний журнал. – Київ, "Дієз-продукт", 2006. – №5. – С. 35-66.

⁸ Макаров В.І. Листування М.С.Грушевського й О.О.Шахматова // УІЖ. - 1996. - №5. - С. 89-106.

⁹ Тельвак В.В. Німецькомовна "Історія українського народу" Михайла Грушевського в оцінках сучасників // УІЖ. – 2007. – № 3. – С. 175-189.

¹⁰ Верстюк В.Ф. М.С. Грушевський у перший період діяльності Центральної Ради // УІЖ. - 1996. - № 5. - С. 37-50. Див також: Верстюк В.Ф. Українська Центральна Рада: період становлення // УІЖ. – 2007. – № 2. – С. 23-46.

¹¹ Солдатенко В.Ф. Внесок М.С.Грушевського в концепцію української революції // УІЖ. - 1996. - № 5. - С.3-27.

¹² Солдатенко В.Ф. Центральна Рада та українізація армії // УІЖ. – 1992. – № 6. – С. 26-39.

¹³ Солдатенко В.Ф. Третій універсал Центральної Ради і плани федеративного переустрою Росії // УІЖ. - 2003. - № 4. - С. 3-10.

¹⁴ Гошуляк І.Л. Проблема соборності українських земель у добу Центральної Ради // УІЖ. - 1997. - № 3. - С. 26-41; Гошуляк І.Л. Питання соборності українських земель на Брест-Литовській мирній конференції // УІЖ. - 2004. - №2. - С. 15-31.

¹⁵ Бойко О.Д. Проблема визначення кордонів України в період Центральної Ради (1917-1918 рр.) // УІЖ. - 2008. - № 1. - С. 31-46.

¹⁶ Северинок В.М. Історія і політика в публіцистиці М.С.Грушевського // УІЖ. – 2000. – №5. – С.18-31.

¹⁷ Копиленко М.Л., Копиленко О.Л. М.С. Грушевський і деякі проблеми розбудови Української держави // УІЖ. - 1996. - № 5. - С. 28-37.

¹⁸ Пиріг Р.Я. Центральна Рада й німецьке військове командування в Україні: проблеми взаємовідносин (лютий – квітень 1918 р.) // УІЖ. – 2007. – № 2. – С. 47-63.

¹⁹ Гошуляк І.Л. Про причини поразки Центральної Ради // УІЖ. - 1994. - №1. - С. 31-44.

²⁰ Потульницький В.А. Наукова діяльність М.С.Грушевського в еміграції (1919-1924 рр.) // УІЖ. - 1992. - №2. - С. 48-57.

²¹ Жуковський А. Політична і публіцистична діяльність М.С. Грушевського на еміграції 1919—1924 рр. // УІЖ. - 2002. - № 1. - С. 96-125.

²² Див. також: Пиріг Р.Я. Ідейно-політичні підстави компромісу Михайла Грушевського з більшовицькою владою // УІЖ. – 2006. – № 5. – С. 4-18.

²³ Рубльов О.С. Михайло Грушевський: перший рік у Радянській Україні (спроба реконструкції) // УІЖ. - 1996. - № 5. - С. 50-71.

²⁴ Верменич Я.В. Роль М.С.Грушевського у становленні системи регіонально-історичних досліджень в Україні // УІЖ. - 1998. - № 2. - С. 92-101.

²⁵ Вербиленко Г.А. Комісії порайонного дослідження історії України при ВУАН: створення, функції, архів // УІЖ. - 2008. - №6. - С. 46-57.

²⁶ Білокінь С.І. Київська школа акад. М.С.Грушевського // УІЖ. - 1996. - № 5; 1999. - № 5; 2000. - № 5.

²⁷ Рубльов О.С. Сторінка з історії київського “галичознавства” 1920-х рр.:аспіранти М. С. Грушевського О. Павлик і В. Костащук // УІЖ. - 2003. - № 2. - С. 89-113.

²⁸ Тельвак В.В. Життєвий і творчий шлях М.С.Грушевського в ювілейних оцінках 1926 р. // УІЖ. - 2008. - № 6. - С. 111-125.

²⁹ Пристайко В.І., Шаповал Ю.І. Сторінки біографії М.С.Грушевського в світлі таємних документів ДПУ-НКВС // УІЖ. - 1996. - №5. - С. 83-89; Шаповал Ю.І. М.С.Грушевський у дзеркалі справи-формуляра // УІЖ. - 2001. - №4. - С.140-161.

³⁰ Шаповал Ю.І. Загадка смерті Михайла Грушевського // УІЖ. - 2006. - №5. - С.83-98.

³¹ Верба І.В. Родина Грушевських в українській історичній науці 1920-х рр. // УІЖ. - 1996. - № 5. - С. 131-149.

³² Жуковський А. Гетьман Іван Мазепа в оцінці Михайла Грушевського // УІЖ. - 1998. - № 6. - С. 134-145.

³³ Пінчук Ю.А., Гриневич Л.В. Про оцінку М.С.Грушевським науково-публіцистичних і полемічних праць М.І.Костомарова // УІЖ. - 1992. - №4. - С. 112-113.

³⁴ Заброварний С.І. Економічні погляди М.С.Грушевського // УІЖ. - 2009. - № 6. - С. 47-62.

³⁵ Масненко В.В. Формування образу М.С.Грушевського в масовій свідомості сучасного українського суспільства // УІЖ. - 2006. - №5. - С. 19-34.

³⁶ Тельвак В.В. Постать Михайла Грушевського в польській історіографії (кінець XIX—XX ст.) // УІЖ. - 2006. - № 5. - С. 67-82.

³⁷ Ващенко В. В. «Історія як фізика»: М.Грушевський у пошуках універсальних законів історичної дії // УІЖ. - 2007. - №4. - С. 138-152.

³⁸ Маркітан Л.П. М.С.Грушевський у кінофотодокументах // УІЖ. - 1997. - № 2. - С. 76-83.

³⁹ Грушевський М.С. Велика, Мала і Біла Русь // УІЖ. - 1991. - № 2. - С. 77-85; Грушевський М.С. З публіцистичних писань Костомарова // УІЖ. - 1992. - № 4. - С. 113-133.

⁴⁰ Сакада Л. Л.Винар. Михайло Грушевський: історик і будівничий нації. Статті і матеріали // УІЖ. – 1996. – № 5. – С. 149-153.

⁴¹ Верба І.В. Володимир Пристайко, Юрій Шаповал. Михайло Грушевський — справа “УНЦ” і останні роки (1931—1934) // УІЖ. – 2002. – № 2. – С. 120-122.

⁴² Заруба В.М. Оксана Юркова. Діяльність науково-дослідної кафедри історії України М. Грушевського (1924—1930 рр.) // УІЖ. – 2002. – № 2. – С. 122-128.

⁴³ Заруба В.М. Василь Горинь. Вілла Михайла Грушевського у Львові // УІЖ. – 2003. – № 3. – С. 152-153.

⁴⁴ Пиріг Р.Я. Ю.І. Шаповал, І.В.Верба. Михайло Грушевський // УІЖ. – 2006. – № 3. – С. 223-226.

⁴⁵ Калакура Я.С. В.Тельвак. Творча спадщина Михайла Грушевського в оцінках сучасників (кінець ХІХ – 30-ті роки ХХ століття) // УІЖ. – 2008. – №5. – С. 228-230.

⁴⁶ Злупко Т.С. Ювілейна наукова конференція в Торонто ”Михайло Грушевський в історії України”. [м. Торонто, 1991 р.] // УІЖ. – 1992. – №3. – С. 154-155; Сакада Л.Д., Гонтар Т.М. , Винар Л. Відзначення 130-річчя від дня народження М.С.Грушевського. [м. Київ, 1996 р.] // УІЖ. – 1997. – №1. – С. 145-147; Винар Л. Міжнародна конференція у Нью-Йорку “Михайло Грушевський – історик, суспільно-громадський діяч, державотворень”. [1996 р.] // УІЖ. – 1997. – № 2. – С. 143-145; Сакада Л.Д. Міжнародна наукова конференція з нагоди 110-ліття приїзду Михайла Грушевського до Галичини // УІЖ. – 2005. – № 2. – С. 226-228.